

ROZBÍJEČI STROJŮ V BRNĚ 1819

Dušan Uhlíř

Průmyslová revoluce, zahájená v 18. století vynálezem parního stroje, vyvolala proces dalších technických objevů a vynálezů. Parní pohon umožnil napojování dalších strojů a strojních zařízení do průmyslové výroby. Přinášel však na druhé straně negativní reakci ze strany dělníků manufaktur, hlavně textilních, kteří se zavádění strojní výroby bránili z obavy, že technické novinky ohrožují jejich existenci, že jim stroje seberou práci. Už v roce 1779 zaznamenali v anglickém Lancashiru první živelnou dělnickou bouři proti novému stroji na spřádání bavlny. Tkalci zničili první spřádací stroje vyrobené tkalcem Jamesem Hargreavesem a nebyli poslední, kdo použili proti strojům násilí. K rozbíjení strojů pak docházelo častěji nejen na britských ostrovech, ale později také v Belgii, Francii a jinde.

Touto stránkou dělnického hnutí se vážně zabýval britský marxistický historik Eric J. Hobsbawm (1917–2012). V roce 1952 založil spolu se skupinou historiků marxistické orientace akademický časopis *Past and Present* zaměřený na sociální dějiny. Časopis si brzy získal uznání odborných kruhů a vychází dodnes. Hned v prvním čísle publikoval Hobsbawm svou zásadní studii pod titulem *Rozbíječi strojů*.¹ Hybatelem ničivé činnosti rozbíječů strojů bylo podle něj sociální postavení nejchudších vrstev, které hnala bída a hlad. Průvodním jevem hnutí rozbíječů bylo tak i rabování obchodů s potravinami. V letech 1811–1822 dospělo hnutí do vysoce organizované a koordinované fáze, kdy se rozbíječi stali noční můrou pro několik anglických hrabství. V nočním čase přepadaly skupiny mužů přádelny vlny a další továrny a rozbíjely nejen stroje, ale vše, co jim přišlo pod ruku. Zrodilo se tak známé hnutí ludditů,² které muselo být nakonec potlačeno ozbrojeným zásahem armády.

1 HOBSBAWM, Eric, J. *The Machine Breakers*. In: *Past and Present*. Vol. I., Issue I. Oxford Academic, 1952

2 Název hnutí pochází od nikdy neexistujícího vůdce jménem Ned Ludd, označovaného také jako „generál Ludd“, kterým bořiči kryli své akce. Toto fiktivní jméno se stalo symbolem celého hnutí. Srov. HOBSBAWM, Eric, J. *The Age of Revolution. Europe 1789–1848*. London: Abacus, 1994, s. 55, 246–248.

Na našem území docházelo k podobným bouřím jen ojediněle a i ty byly většinou likvidovány už v zárodku. K prvnímu známému pokusu o rozbití strojů došlo v Brně v úterý 23. března roku 1819.³

Toho dne skupina rozrušených dělníků z několika brněnských soukenických továren v počtu asi 50 osob násilně vnikla do tzv. Ypsilantiho domu⁴ na Starém Brně. Zde byl v dílnách firmy Gebrüder Delhaese umístěn nově zakoupený postřihovací stroj, který měl být zapojen do výroby. Detailní popis této události, spolu se jmény zúčastněných osob, podávají podrobné policejní zprávy z 23., 24. a 26. března 1819 určené moravskému zemskému gubernátoru hraběti Antonínu Bedřichu Mitrovskému.⁵ Podle sdělení městského policejního ředitele Petra Mutha se útoku zúčastnili převážně tovaryši z řad postřihovačů a přípravářů sukna s cílem zničit stroj, který pro ně představoval ohrožení jejich profesní existence. Rozbití postřihovacího stroje, který byl vynálezem jistého chevaliera de Cochelet, se podařilo policejním zásahem zabránit a původci srocení byli zadrženi a podrobeni výslechům. Do vyšetřování bylo zahrnuto celkem 49 osob.

Postřihování byla finální činnost při úpravě suken. Zabývala se apreturou čili přistřihováním vlasu na stejnou délku, které se do té doby provádělo ručně s použitím nůžek, jež byly podobné nůžkám na stříh ovcí. Postřihovačství bylo samostatným řemeslem a provozovali ho tovaryši pod vedením svých mistrů. Byla to práce drahá a ne vždy dokonalá. Po každém postřižení se vlas sčesal, což se opakovalo dvakrát až třikrát. Po roce 1815 byla ruční práce postupně nahrazována stroji s nůžkovým válcem, které odvádely přesnou, rychlou a hlavně kvalitnější práci.⁶

Z vyšetřování vyplynulo, že už o dva dny dříve, v neděli 21. března, se sešli nespokojení postřihovači v Pilbachově továrně a radili se o společném postupu. Podle výpovědi jednoho z obžalovaných se měl jistý Franz Schneider, mistr v továrně

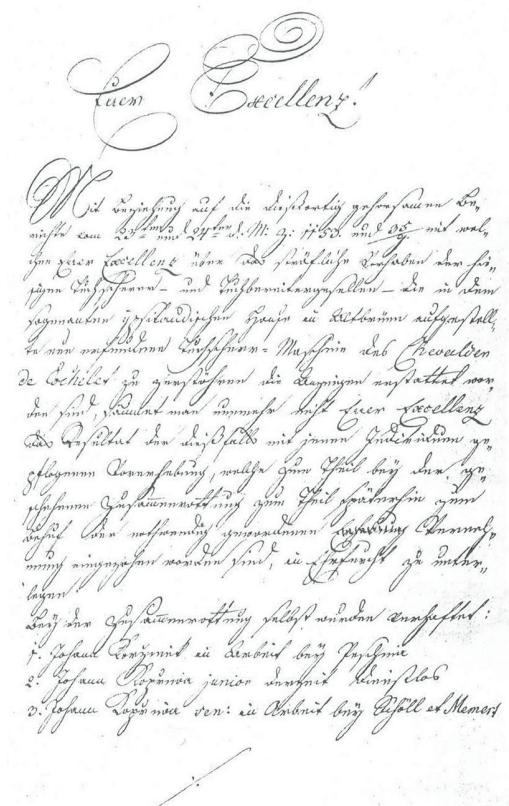
Karla Biegmannu, vyjádřit v tom smyslu, že „by bylo nejlépe stroj zničit, protože se to stejně tak událo ve Francii, jak o tom vyprávěli strojníci přítomní při instalaci stroje“. Sám na schůzi v Pilbachově továrně nebyl a obvinění popřel. Když se v Pilbachově továrně jednalo o sepsání žádosti za odstranění postřihovacího stroje, prohlásil prý Anton Kart, tovaryš zaměstnaný v Pešinově fabrice, že žádostí ničemu nepomohou, že nejlépe by bylo stroj zlikvidovat a strojníky zabít a on chce být první, kdo do toho půjde. Později to omlouval tím, že byl při schůzi opilý. Zprávu o tom, že se ve Francii rozbitý stroje, měl prý z novin. O jeho výrocích vypovídali pracovníci z továrny Karla Biegmannu, kteří se sami násilného sroční neúčastnili. Mnohé výpovědi se shodovaly v tom, že vlastní podnět k akci vyšel od Georga Sauermannu, mistra firmy Schöll et Memmert, který navrhl sepsat žádost o odstavení Cocheletova postřihovacího stroje, s níž se měli dva zástupci shromážděných vypravit do Vídně a hledat zastání u tamějších úřadů i u samotného císaře. Přitom, jak se ukázalo, měl už v té době Cocheletův stroj od císaře uděleno rádné privilegium k provozu. S přímou výzvou k napadení stroje přišli tovaryši Suchy, Koržinek, Soukupp a Kopriwa mladší, kteří už předtím obešli místní továrny a dílny a strhli za sebou ostatní. Řekli jim, že nemusejí s sebou brát žádné nářadí, protože na místě je náradí dost. Přesto přišli někteří vyzbrojeni krumpáči a velkými sochory. Při výslechu nechyběla na straně obviněných spousta výmluv, vykrucování a svádění viny na druhé, s čímž si však policie poradila. Rozdělila zadržené dělníky do tří skupin. V první byli vlastní iniciátoři, ve druhé ti, kteří měli o chystaném útoku

3 Srov. CHROPOVSKÝ, Bohuslav, JANÁČEK, Josef, PURŠ, Jaroslav a KROPILÁK, Miroslav, ed. *Přehled dějin Československa, díl. 1 (1526–1848)*. Praha: Academia, 1982, s. 497. O počátcích organizace dělnictva v Brně vypovídá skutečnost, že v červenci 1816 zde byla svolána velká schůze cca 300 dělníků z 26 brněnských soukenických manufaktur a dílen, kteří se radili o společném postupu proti propouštění z práce a nezaměstnanosti. Od 20. let 19. století probíhaly v českých zemích pravidelně časté stávky manufakturních dělníků a tovaryšů. V Rokytnici nad Jizerou došlo roku 1839 ke skutečnému rozbití nového soukacího stroje vzbouřenými tkalcíky.

4 Tento dům stával na souběhu dnešních ulic Ypsilantiho a Křídlovické v části Staré Brno, pojmenován byl podle moldavského hodpodara (tj. správce země) knížete Alexandra Ypsilantise, který zde pobýval během svého brněnského exilu po útěku z Osmanské říše v letech 1788–1791.

5 MZA v Brně, fond B13, Moravskoslezské zemské gubernium, prezidium, kart. 324, č. j. 2354/1819, fol. 1–12. Jména vyslýchaných osob jsou psána nejednotně, takže se objevují odchylky při jejich poněmčeném zápisu.

6 Srov. heslo Postřihovačství: *Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. 20. díl. Praha: Paseka, Argo, 2000, s. 310.

Popis incidentu se jmény viníků určený moravskému zemskému gubernátorovi. (Moravský zemský archiv)

povědomí, a do třetí patřili všichni ostatní. Za hlavní viníky bylo označeno pět osob, jejichž jména zapsal policejní písář v poněmčené formě: Franz Suchy, Johann Koržinek, Franz Soukupp, Anton Karth a Johann Kopriwa ml. Čtyři z nich byli uvedeni jako postřihovači u fabrikanta Pešiny (Peschina), Kopriwa ml. byl veden jako nezaměstnaný. Všechn pět bylo 26. března 1819 předáno brněnskému magistrátu k dalšímu trestnému řízení. Do druhé skupiny bylo zahrnuto 23 osob, které byly spolu s hlavními viníky dodatečně předány k soudnímu řízení vrchnímu kriminálnímu soudu v Brně. Celkem se tedy jednalo o 28 lidí.

Cílem výslechů bylo zjistit původce srocení a také odstranit před podobnými akcemi do budoucna. Výmluvným dokumentem je sám seznam obviněných, který stojí za pozornost. Ze seznamu jmen jasně vyplývá, že převážná většina obviněných pocházela z českého etnika a mnozí ani nebyli znali německého jazyka. Pokud se jejich sociálního původu týká, rekrutovalo se tehdejší dělnictvo v manufakturní výrobě ze tří základních zdrojů: Prvním a nejsilnějším rezervoárem pracovních sil pro průmysl byly nemajetné nebo málo majetné vrstvy pocházející z vesnického obyvatelstva, které jen těžko hledalo uplatnění v zemědělství a odcházelo za prací do měst. Druhým zdrojem námezdních pracovníků byli pauperizovaní cechovní mistři, kteří ztratili postavení samostatných malovýrobců. Konečně třetí a nejméně významný zdroj představovali zahraniční odborníci, s nimiž se zejména v textilních manufakturách setkáváme už od 17. století.⁷ Vezmeme-li seznam obviněných z brněnského srocení jako společenský vzorek, najdeme zde všechny tři zmíněné zdroje pracovních sil. Seznam zahrnuje vedle jména a zaměstnavatele i místo domovské příslušnosti, což je zajímavým a ojedinělým ukazatelem toho, odkud dělníci za prací do Brna přicházeli. V osmi případech šlo o brněnské příslušníky, bytem většinou v dělnických ulicích okolo Cejlu nebo na Starém Brně, zbývající byli přespolní:

1. Franz Soukupp, u fabrikanta Pešiny, Brno
2. Anton Kart, u fabrikanta Pešiny, Brno
3. Johann Koržinek, u fabrikanta Pešiny, Brno
4. Franz Suchy, u fabrikanta Pešiny, příslušný do Černovic u Brna
5. Johann Kopriwa ml., t. č. bez práce, příslušný do Dürnau v Uhrách
(patrně Trnava, něm.Tyrnau)
6. Johann Kopriwa st., u firmy Schöll et Memmert, příslušný do Svatoslavi,
panství Tišnov
7. Adam Kubitscek, u fabrikanta Pešiny, Brno

⁷ NOVOTNÝ, Karel. K problematice vytváření manufakturního dělnictva v českých zemích. *Československý časopis historický*. 1977, roč. XXXV, č. 3, s. 383–407.

8. Fabian Klíma, u fabrikanta Pešiny, příslušný do Nového Města na Moravě
9. Johann Schänker, u fabrikanta Pešiny, Brno
10. Mathias Straka, u fabrikanta Pešiny, příslušný do Velkého Meziříčí
11. Franz Ribarz, u Pešiny, příslušný do Branau v pruském Slezsku
12. Franz Hada (Had), u Offermanna, příslušný do Maloměřic
13. Joseph Zima, u fabrikanta Pešiny, příslušný do Přízřenic
14. Jakob Branitzky, u postřihovače Habernicka, přísl. do Plonia na Poznaňsku
15. Mathias Mika, u postřihovače Micke, příslušný do Kardašovy Řečice
16. Franz Blažek, neuveden, Brno
17. Joseph Kamenicky, t.č. bez práce, příslušný do Troubska
18. Joseph Hubinka, u mistra postřihovače Gerolda, příslušný do Žabovřesk
19. Joseph Ballon, u fabrikanta Pešiny, přísl. do Magelon v Haliči
20. Mathias Wanizek, neuveden, příslušný do Habří u Českých Budějovic
21. Joseph Procházka, u přípraváře Pölzera, příslušný do Vranova u Brna
22. Martin Matal, u přípraváře Pölzera, příslušný do Sobotovic u Rajhradu
23. Franz Wach, u přípraváře Micke, příslušný do Lysic na Moravě
24. Johann Koušal, neuveden, Brno
25. Ignaz Kubaczek, neuveden, příslušný do Včelnice v Čechách
26. Valentin Klondorfer, u mistra postřihovače Becka, Brno
27. Friedrich Fischer, u mistra postřihovače Becka, příslušný do Abschätz v Sasku
28. Franz Chudík, neuveden, příslušný do Líšně.

Dodatečná poznámka uvádí ještě tato jména: Johann Friedrich Trößl, u postřihovače Gilge, příslušný do Langsenfeldu ve Slezsku; Ignaz Labuda, u postřihovače Gilge, příslušný do Köben v pruském Slezsku. Osoby pod jménem Johann Koušal, Valentin Klondorfer, Friedrich Fischer a Franz Chudík jsou vedeny jako nezvěstné nebo uprchlé a soud s nimi byl odročen. Týkalo se tedy šesti osob.⁸ Případem mistra Georga Sauermannha, který navrhoval sepsání supliky do Vídni, se soud nezabýval.

Dne 21. dubna 1819 sděluje brněnský purkmistr Johann Czikán moravskoslezskému guberniu 13 jmen osob propuštěných po výslechu. Současně oznamuje rozsudky nad 28 účastníků srocení z 23. března 1819.⁹ Kriminální soud odsoudil na základě §§ 1, 7 a 72 trestního zákona, I. část, pro zločinné jednání obviněné Soukuppa, Kartha, Koržinka a Suchého k jednomu měsíci žaláře zlostřenému deseti ranami holí, Kopriwu mladšímu k osmi dnům žaláře a deseti ranám holí. Dále byli obvinění Klíma, Schänker, Straka, Had, Zima, Branitzky, Waniczek, Procháska, Matal, Wach odsouzeni k třem dnům vězení a deseti ranám holí. Adam Kubitschek, Franz

⁸ MZA v Brně, fond B13, kart. 324, fol. 17.

⁹ Ibid., fol. 18, 27.

Ribarz, Mathias Mika a Johann Kopriwa starší ke třem dnům žaláře a pro tělesnou neschopnost („wegen ihrer körperlichen Untauglichkeit“) nikoli k trestu holí, ale k třídennímu půstu. Další provinilci Blazek, Kamenitzky, Hubinka a Ballon obdrželi trest třídenního žaláře zostřeného třídenním půstem. Provinilci byli odsouzeni a předáni k výkonu trestu.

Případ skončil, přesto se ještě objevovaly jeho ohlasy mezi lidmi. Policejní ředitel Peter Muth se ve své zprávě o situaci a náladách obyvatelstva, odeslané prostřednictvím zemského gubernia do Vídně dne 7. dubna 1819, zmiňuje, že se sice nevysekytují veřejné projevy na podporu zadržených postřihovačů, ale mezi sebou lidé vyslovují nelibost nad stavem, ve kterém se nachází tovární dělnictvo, a nad chováním podnikatelů a zaváděním strojů do výroby. Zpráva se jinak zabývá převážně stížnostmi lidí na zdražování potravin a piva a obavami živnostnictva před zvyšováním daní.¹⁰ V dalších situačních zprávách už Muth případu postřihovačů nevěnuje žádnou pozornost.

Případ neúspěšného pokusu rozbíječů strojů z Brna roku 1819 je dokladem toho, že tendence, které se prosazovaly v dělnickém hnutí na západě Evropy, se postupně a často se zpožděním projevovaly i u nás.

PRAMENY A LITERATURA

Moravský zemský archiv v Brně (MZA v Brně): fond B13, kart. 324, č. j. 2354/1819, fol. 1.–12; fond B95, kart. 834, č. j. 224/1819.

HOBSBAWM, Eric. *The Machine Breakers. Past and Present*. Vol. I., Issue I. Oxford Academic, 1952.

CHROPOVSKÝ, Bohuslav, JANÁČEK, Josef, PURŠ, Jaroslav a KROPILÁK, Miroslav, ed. *Přehled dějin Československa*, díl. 1, (1526–1848). Praha: Academia, 1982.

NOVOTNÝ, Karel. K problematice vytváření manufakturního dělnictva v českých zemích. *Československý časopis historický*. 1977, roč. XXXV, č. 3, s. 383–407.

Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. 20. díl. Praha: Paseka, Argo, 2000, s. 310. ISBN 80-7203-007-8.

STEVENSON, John. *Popular Disturbances in England 1700–1832*. London: Routledge, 2016. ISBN 9781138155626.

10 MZA v Brně, fond B 95, kart. 834, č. j. 224/1819.